

Beata Radziwonowicz

Uniwersytet w Białymstoku

IMIONA ŚWIĘTEJ RODZINY
W ANTROPONIMII STAROBRZĘDOWCÓW
JEDNOWIERCZEJ PARAFII W POKROWSKU (1846–1902)

Wczesne chrześcijaństwo nie zapoczątkowało nowego systemu imienniczego i nie zrewolucjonizowało pod tym względem obyczajów ludów, wśród których zaczęło się szerzyć. Dopiero na przełomie wieku IV i V n.e. Jan Złotousty zwrócił uwagę na to, aby na chrzcie nie nadawać imion, których używali poganie, raczej imiona uświęcone przez apostołów i męczenników. Od tego momentu zaczyna rodzić się pojęcie imienia chrześcijańskiego, które jednak długo jeszcze się nie upowszechni, nie zostanie też usankcjonowane zarządzeniami kanonicznymi¹. Wprawdzie obecnie w Kościele rzymskokatolickim w *Kodeksie prawa kanonicznego* jest kanon, który zaleca proboszczom troskę o nadawanie imion chrześcijańskich, jednak jest to tylko zalecenie². W prawosławiu zwyczaj nadawania imienia *no святым*, czyli według kalendarza cerkiewnego, również nie ma umocowania prawnego, chociaż wydaje się tu mieć głębsze znaczenie. W Kościele Wschodnim uważa się, że imię nowo narodzonemu człowiekowi wskazuje sam Bóg poprzez datę urodzenia³. W pierwszych wiekach chrystianizacji Polski czy Rusi proces przyswajania imion chrześcijańskich stał się z miejscowymi tradycjami i obyczajami antroponimicznymi, zapewne nieco go spowalniając. Niemniej jednak mniej więcej od wieku XVI zarówno

¹ H. Fros, F. Sowa, *Twoje imię. Przewodnik onomastyczno-hagiograficzny*, Kraków 2001, s. 18.

² Tamże, s. 20.

³ Zob. http://www.eparchia-saratov.ru/Articles/article_old_54808 [dostęp: 20.08.2018].

na ziemiach polskich, jak i rosyjskich imiona chrześcijańskie zaczynają zyskiwać przewagę, stając się z czasem uzusem społecznym usankcjonowanym w niektórych społecznościach na tyle mocno, że nie nadawano imion innych niż chrześcijańskie. Zasada nadawania imienia według kalendarza cerkiewnego była i jest przestrzegana dosyć restrykcyjnie zwłaszcza przez wspólnoty staroobrzędowe.

Idee reformujące Cerkiew Moskiewską na przełomie XVII i XVIII wieku doprowadziły do schizmy, która na długie wieki ukształtowała obraz Rosji nie tylko w sferze religijnej, ale również w sferze szeroko pojętej państwowości. Wielki oświeceniowy reformator Rosji car Piotr I, kontynuując reformę Cerkwi Moskiewskiej, doprowadził do zaprowadzenia zachodniego absolutyzmu⁴, czyli:

Państwo odbiera Kościołowi jego zadania i bierze je na siebie. Bierze także na siebie zadanie troski o religijną i duchową pomyślność narodu. Jeśli później znów przekaże tę troskę duchowieństwu, to już według porządku i tytułów delegacji państwowej, i jedynie w granicach tej delegacji Kościół ma swoje miejsce w systemie życia państwa, ale tylko na miarę potrzeb i korzyści⁵.

Przeciwników reform było wielu, również wśród duchownych. Szacuje się, że w tzw. raskole była, lub z nim sympatyzowała, nawet połowa wyznawców prawosławia pochodzenia wielkoruskiego⁶. Raskolnicy byli ostro zwalczani zarówno przez władze cerkiewne, jak i państwowe, jednak zdołali zachować donikonowski ryt liturgiczny oraz pewne pozareligijne tradycje i obyczaje. Z czasem stali się znaczącą częścią społeczeństwa Rosyjskiego Imperium również pod względem gospodarczym i intelektualnym⁷. Pozostawili trwały ślad w kulturze zarówno rosyjskiej, jak i narodów, z którymi wskutek dynamicznych procesów migracyjnych się stykali. Ślad ten widoczny jest również w obszarze antroponimii, w której niemal do czasów współczesnych zachowane zostały pewne funkcjonujące na terenach Rusi do XVII wieku zjawiska językowo-obyczajowe, zwłaszcza wierność *месяцеловам*, czyli spisom imion, które mogły być nadawane na chrzcie.

⁴ K. Chojnicka, *Cerkiew prawosławna w reformach Piotra Wielkiego*, [w:] *Krakowskie studia z historii państwa i prawa*, t. 3, s. 297.

⁵ A. Schmemmann, *Droga prawosławia w historii*, Białystok 2001, s. 32.

⁶ С. Зеньковский, *Русское старообрядчество*, Москва 2009, s. 42.

⁷ Tamże, s. 80.

W artykule zostaną omówione imiona Św. Rodziny, funkcjonujące w społeczności jednowierczej⁸ parafii Pokrowsk, oraz ich dystrybucja na pozostałe pozycje szeregu nominacyjnego. Szczególna uwaga zostanie zwrócona na popularność imion wraz z jej uwarunkowaniami kulturowymi. Badania oparte są na materiale ksiąg metrykalnych mieszkańców tejże parafii z lat 1846–1902⁹. Parafia znajdowała się na terenie powiatu sejneńskiego na Suwalszczyźnie. Została założona w celach głównie misyjnych: aby zbliżyć i przyciągnąć mieszkającą tu społeczność starobrzędową do synodalnej Cerkwi Rosyjskiej.

W niniejszym artykule zostaną omówione imiona:

- **Jezus** oraz odniesienia do określenia Chrystus w postaci imion Krzysztof (wsł. Christofor) i ich żeńskie odpowiedniki Krystyna//Christina,
- **Maria** oraz **Józef** (wsł. Josif), czyli imiona rodziców Jezusa, oraz
- **Joachim** (wsł. Joakim), **Anna** i **Jakub** (wsł. Jakow) – imiona, które w tradycji chrześcijańskiej przypisuje się rodzicom Józefa i NMP.

Etymologicznie są to imiona semickie, więc ich przyswojenie do systemów języków słowiańskich zaowocowało zmianą postaci w stosunku do oryginału a w wiekach późniejszych często różnorodnością wariantów.

Jezus Chrystus (Krzysztof, wsł. Christofor, ż. Christina)

W ST imię to miało postać *Jehoszua*//*Jeszua*, w hebr. i aram. *Jeszua* ‘Jahwe jest zbawieniem’, w gr. miało formę *Iesous* (Tron. 154). Najbardziej znaną postacią starotestamentową o tym imieniu jest *Jozue syn Nunga*, sługa i następca Mojżesza (Joz 1,1 i nast.). Do języka polskiego imię to trafiło za pośrednictwem łaciny, przybierając postać *Jezus*. W polskim przekładzie Biblii w ST występuje również w wariacie *Jozue*¹⁰. Na tereny wschodniej słowiańszczyzny imię to zostało przejęte za pośrednictwem greki, przybierając finalnie formy *Иисус* (Sup. 194) oraz *Исус* (Usp. 11). W okresie reform cerkiewnych w XVII wieku

⁸ Jednowierstwo to rodzaj unii Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej z tzw. starobrzędowcami, polegającej na odprawianiu nabożeństw wg starego rytu przez specjalnie powołanych do tego duchownych oficjalnego Kościoła.

⁹ Дубликат актов гражданского состояния о родившихся, бракосочетавшихся и умерших Покровского Единоверческаго Прихода, 1846–1902 гг.

¹⁰ Z. Abramowicz, *Imiona Podlasian w XVI–XVII-wiecznych źródłach historycznych motywowane biblijnymi imionami Św. Rodziny*, [w:] *Chrześcijańskie dziedzictwo duchowe narodów słowiańskich*, seria III, t. I, Białystok 2016, s. 224.

formę *Иуцyc* przyjęto jako oficjalną (zarówno w piśmie, jak i wymowie), co spowodowało ostry sprzeciw i długie polemiki między oficjalną Cerkwią a konstytuującymi się grupami tzw. obrońców starej wiary, którzy za właściwą uznawali wyłącznie formę *Ицyc*. Ten spór stał się jednym z podstawowych problemów schizmy w rosyjskiej Cerkwi. Możliwe, że sprzeciw ten był powodowany w głównej mierze kwestiami wymowy, która to w przypadku nowo zatwierdzonej formy *Иуцyc*, mogła przypominać łacińską (czyli katolicką) wymowę z nagłosowym *J-*, zwłaszcza przy szybkim mówieniu¹¹.

Imię *Jeżyc* w wielu chrześcijańskich społecznościach, również wśród członków badanej społeczności jednowierczej, było imieniem zarezerwowanym wyłącznie dla Syna Bożego i nie było używane w nominacji. Używano natomiast odniesienia do tytułu Chrystus, które ostatecznie na terenach objętych wpływami polskimi uzyskało formę *Kryspin//Krystyn* (żeńskie odpowiedniki *Kryspina//Krystyna*) oraz *Krzysztof*. Natomiast na terenach Wschodniej Słowiańszczyzny ukonstytuowała się forma *Christofor* (żeński odpowiednik *Christina*), wywodząca się z greckiego *Chrystos* i *fero* 'niosę Chrystusa' (MaII 266).

W badanym materiale imiona odnoszące się do określenia Chrystus należą do grupy imion rzadkich, chociaż w kalendarzach cerkiewnych czy staroprawosławnych występują kilka razy w roku. Mamy poświadczoną dwa razy formę męską *Christofor* (odnoszącą się do tej samej osoby) oraz kilkanaście poświadczeń formy żeńskiej *Christina*. Żadne z tych imion nie było imieniem nadanym nowo ochrzczonej osobie, żadne z tych imion nie stało się też bazą do tworzenia form pochodnych w kolejnych pozycjach szeregu nominacyjnego:

- cerk. **Христофор**: *Христофоръ Θεодотовъ* AZ 70-13/1, *Христофоръ Θεодотовъ* AZ 69-3/11.
- F: cerk. **Христина**: *Христина Флорова* AU 51-3/10, *Христины Гертмановой* AU 77-1/1, *Христина Малиновская* AU 89-13/23, *Христина Савастьянова* AU 93-20/37, *Христины Георгиевой* AU 97-17/33, *Христины Самойловой* AS 51-9/5, *Христина Георгиева Севастьяникъ* AU 99-2/2, *Христина Ефремова* AZ 57-13/13;
- F: rot. **Христинья**: *Христиньи Флоровой* AU 49-14/24.

¹¹ Б.А. Успенский, *Из истории русских канонических имен*, Москва 1969, s. 11.

Wśród wyznawców prawosławia imię *Christofor* było imieniem o wręcz nikłej popularności¹² zarówno na terenach rdzennie rosyjskich¹³, jak i na terenach objętych wpływami kultury polskiej¹⁴, w której imię Krzysztof jest od wieków jednym z najpopularniejszych imion¹⁵.

Różna popularność tego imienia w tradycji religijnej Rusi i ziem polskich wynika z nieco odmiennej historii istnienia kultu św. Krzysztofa/Christofora i związanych z tym pewnych motywów ikonograficznych. Św. Krzysztof żył w III wieku n.e. w Azji Mniejszej i zginął śmiercią męczeńską. Pierwotnie kult tego męczennika obejmował Małą Azję, Grecję i południową Italię. Historyczną postać oplótł w wiekach późniejszych gąszcz legend i opowieści, którymi rekompensowano sobie szczupłość biograficznych pewników. Opowieści te rozkwitły zwłaszcza w średniowieczu, i z tego właśnie okresu pochodzą przekazy o wyjątkowej sile i ambicji Krzysztofa, o jego czasami odrażającym wyglądzie, przenoszeniu ludzi przez rzekę i spotkaniu z tajemniczym dzieckiem, które okazało się być samym Chrystusem¹⁶. W kulturze Zachodu od czasów późnego średniowiecza utrwalił się motyw św. Krzysztofa jako wysokiego, silnego mężczyzny, przenoszącego na barkach Chrystusa, co zapewne miało wpływ na dużą popularność tego imienia w Kościele rzymskokatolickim. Również na terenach polskich kult św. Krzysztofa był szeroko rozpowszechniony. Jednym z pierwszych utworów, które w XV wieku ukazały się drukiem po polsku, była wierszowana legenda właśnie o św. Krzysztofie¹⁷. Wśród ludu panowało przekonanie, że kto spojrzy rankiem na wizerunek św. Krzysztofa, będzie bezpieczny aż do wieczora. Dlatego malowano jego postać przy wejściach do kościołów, na basztach miejskich, także na wielu kamienicach przy ruchliwych ulicach (kamienicach zwanych „Krzysztoforami”)¹⁸.

¹² С.К. Чернова, *Образ св. Христофора в русской иконописной традиции*, [w:] *Традиции в контексте русской культуры*, вып. VI, Череповец 1999, s. 167.

¹³ Potwierdzają to badania antroponimiczne prowadzone na przykład na XVII-wiecznych księgach celnych Ustuga, [w:] B. Hrynkiewicz-Adamskich, *Siedemnastowieczne imiennictwo osobowe Północnej Rosji na tle lokalnej kultury*, Poznań 2012, s. 186.

¹⁴ Zobacz badania prowadzone na księgach metrykalnych prawosławnych mieszkańców Białegostoku z przełomu XIX i XX w., [w:] Z. Abramowicz, *Imiona chrześciane białostoczan w aspekcie socjolingwistycznym*, Białystok 1993, s. 76.

¹⁵ Por. badania prowadzone na XVI i XVII-wiecznych materiałach piśmienniczych z terenów Podlasia w: Z. Abramowicz, *Imiona Podlasian...*, dz. cyt., s. 224.

¹⁶ Zob. <https://www.przewodnik-katolicki.pl/Archiwum/2012/Przewodnik-Katolicki-29-2012/Przewodnik-liturgiczny/Niosacy-Chrystusa> [dostęp: 20.08.2018].

¹⁷ Tamże.

¹⁸ <http://sanctus.pl/index.php?grupa=2&podgrupa=548&doc=495> [dostęp: 1.08.2018].

Natomiast na Rusi kult św. Christofora nie odznaczał się dużą popularnością. Wpływ na to mogło mieć kilka czynników. Zaczynając od połowy XVI wieku, coraz liczniej zaczęły pojawiać się tam ikony przedstawiające św. Krzysztofa z głową psa (*Христофор Псеглавец*), różniej czasami z głową konia. Tego rodzaju przedstawienie świętego w ikonografii przyszło na Ruś za pośrednictwem Bizancjum, najprawdopodobniej z Kościoła koptyjskiego, gdzie ślady czci egipskiego boga Anubisa (przedstawianego z psią głową właśnie) w ikonografii chrześcijańskiej można odnaleźć nawet w XVIII wieku¹⁹. Reforma Cerkwi Moskiewskiej z XVII wieku zakazywała przedstawiania św. Krzysztofa jako kynocefalosa (psiołowca), jednak ikony przedstawiające *Христофора Псеглавца* powstawały i później. Stosunkowo duża popularność św. Krzysztofa kynocefalosa na południowych krańcach Rusi, zwłaszcza w czasach cara Iwana Groźnego, może być związana z masowym przechodzeniem w tym czasie ludności tatarskiej na prawosławie. Ikona przedstawiająca *Христофора Псеглавца* pomagała niejako uspokoić sumienia nowo ochrzczonych Tatarów przed ich przodkami i animistycznymi bogami. Stała się symbolem łączącym prawosławie z pogańskimi wierzeniami ludów tatarskich²⁰. Ponadto obraz psa mógł nałożyć się w świadomości rosyjskiej ludności na obraz okrytych złą sławą opryczników Iwana Groźnego, którzy przytwierdzali do siodeł psie głowy²¹.

Maria z Nazaretu

Imię to pochodzi ze zgrecyzowanej formy hebr. *Mirjam*//*Marjam* ‘wywyższona’ (Tron. 184), ‘napawa radością’ FK IV 201 i było mianem wielu kobiet ST i NT, np.: siostry Mojżesza i Aarona z pokolenia Lewiego (Lb 26,59), prorokini (Wj 15,21), matki Jakuba i Józefa (Mt 27,56), Marii Magdaleny (Łk 8,2; Mk 16,9) (więcej Tron. 184). Nosiła je również matka Jezusa (Mt 1,16.18.20).

Wśród chrześcijan imię Matki Jezusa, podobnie jak i imię jej Syna, było często wykluczane z nominacji ze względu na fakt szczególnej czci²², chociaż

¹⁹ C.K. Чернова, *Образ св. Христофора...*, dz. cyt., s. 167.

²⁰ Tamże, s. 167.

²¹ Zob. <http://www.pravoslavie.ru/put/070522120099> [dostęp: 20.08.2018].

²² Por. badania dotyczące terytorium Podlasia oparte na materiałach pochodzących z XVII wieku w: Z. Abramowicz, *Imiona Podlasian...*, dz. cyt., s. 226.

na Rusi było używane w nominacji niemal od początków istnienia chrześcijaństwa²³. W wiekach późniejszych imię Maria zyskuje na popularności: jak pokazują badania ksiąg metrykalnych Białegostoku z przełomu XIX i XX wieku, imię to należało do jednych z najbardziej popularnych zarówno wśród mieszkańców wyznania prawosławnego, jak i katolickiego²⁴.

W objętej badaniami społeczności jednowierców imię *Марія* było jednym z najpopularniejszych imion: otrzymało je na chrzcie prawie 10% nowonarodzonych dziewczynek. Najprawdopodobniej nie było to jednak imię nadawane na cześć Bogarodzicy, chociaż jego graficzna forma jest tożsama z imieniem Matki Jezusa. Należy pamiętać, że w okresie schizmy w Cerkwi Moskiewskiej (XVII wiek) w kanonicznej tradycji wielkoruskiej istniało wyraźne przeciwstawienie dwóch akcentowo różnych form *Марія* – *Марія*²⁵. Imienia z akcentem na ostatniej sylabie *Марія* używano wyłącznie w odniesieniu do Matki Jezusa, natomiast jego akcentowa wersja *Марія* była używana w odniesieniu do innych świętych, np. Marii Magdaleny i była imieniem dawanym na chrzcie²⁶. Bardzo możliwe, że w przypadku badanej społeczności chodzi o akcentową wersję *Марія*, zwłaszcza, że dosyć licznie występuje również fonologiczny wariant *Марья*:

- **cerk. Maria:** *Maria Iwanowna* AU 60-9, *Maria Stefanowna* AU 61-9, *Maria Jerpifanowa* AZ 51-17, *Maria Alexandrowa* AZ 55-15, *Maria Ilinowna* AZ 60-13; **Marya:** *Marya Parfinowna* AU 54-17, *Marya Jermiłowna* AU 54-17, *Marya Maximowa* AZ 53-17, *Marya Agafonowna* AZ 54-17, **Марія:** *Марія Артемова* AU 51-2/3, *Марія Самсонова* AU 73-3/8, *Марія Яковлева* AU 73-13/18, *Маріи Ларионовой* AU 86-25/49, *Марія Андрушкевичева* AU 88-27, *Марія Чиркова* AU 89-7/11, *Марія Яценко* AU 93-17/30, *Маріи Петровой урожденной Бубелевой* AU 96-22/43, *Марія Андреева Шаброва* AU 99-9/17, *Марією Трифоновою Чуевою* AS 89-80/4, *Марія Θεοδοσία Цибульская* AZ 90-43/24;

²³ Znajdujemy je już w najstarszych, pochodzących z XII wieku źródłach w: H. Fros, F. Sowa, *Księga imion świętych*, t. 4, M–P, Kraków 2000, s. 104.

²⁴ Z. Abramowicz, *Imiona chrześcne białostoczan w aspekcie socjolingwistycznym*, Białystok 1993, s. 29–209.

²⁵ Jak pokazują badania, formą bardziej archaiczną dla tradycji wielkoruskiej jest *Марія*, forma *Марія* była prawdopodobnie wynikiem wpływów greckich w związku z wcześniejszymi niż reformy Nikona rewizjami liturgicznych ksiąg; zob. Б.А. Успенский, *Из истории русских...*, dz. cyt., s. 47.

²⁶ Tamże, s. 39.

- rot. **Марья**: *Марьи Семеновой* AU 49-11/19, *Марья Максима Семенова* AU 51-13, *Марья Григорьева* AU 69-4/17, *Марьи Ларивоновой* AU 76-4/7, *Марьи Францисковой Радомской* AU 77-18/34, *Марья Василевская* AU 79-24, *Марьею Лазаревую Бояровою* AS 81-30/4, *Марья Агафьи Лукьяновой* AZ 49-26, *Марья Пономарева* AZ 83-52.

Rozkład częstotliwości nominacji w aktach chrztu nowo ochrzczonych osób imieniem Maria odpowiada mniej więcej datom występowania tego imienia w kalendarzu cerkiewnym, co świadczy o ścisłym związku z tradycją religijną polegającą na nadawaniu imienia zgodnie z kalendarzem cerkiewnym.

Największa liczba nowo ochrzczonych tym imieniem przypada na okres koniec marca – początek maja (ochrzczono wtedy nim około 35% wszystkich dziewczynek o imieniu Maria). Jest to okres, w którym przypada trzecia niedziela po Wielkanocy zwana Niedzielą niewiast niosących wonności (*св. жен-мироносиц*), wśród których były m.in. Maria Magdalena, Maria Kleofasowa i Maria z Betanii²⁷. Poza tym 1/14 kwietnia wspomniana jest św. Maria Egipcjanka pustelnica, której legenda była niegdyś głośna na Wschodzie²⁸. W ludowej tradycji na ziemiach rosyjskich nazywano ten dzień m.in. *Марья Зажги Снега* i uważano, że jeśli do tego dnia odtaje lód, to będzie obfitość trawy. Był to też dzień postu nazywany *Мария-пустые щи*. Jedzono tylko postny barszcz, żeby podkreślić m.in. fakt, iż Maria Egipcjanka była pustelnicą, poza tym najczęściej w tym okresie kończyły się zapasy kiszzonej kapusty. Według ludowych wierzeń Maria kwietniowa przynosi na świat miłość, umacnia domowe ognisko: *Мария любовью ладит, Мария с солнечным лучом счастье в дом приносит*. Możliwe, że chrześcijańska kwietniowa Maria od miłości to nawiązanie jeszcze do czasów wierzeń pogańskich. W okresie wiosennym szczególnie czczono boginię Ładę – boginię miłości, patronkę nowożeńców, od której zależały pomyślność i ład w rodzinie²⁹.

Kolejnym okresem o dużej frekwencji nadawania nowo ochrzczonym imienia Maria jest lipiec. Na ten okres przypada 15% wszystkich nowo ochrzczonych tym imieniem. Dnia 22 lipca / 4 sierpnia przypada wspomnienie Marii Magdaleny – bardzo ważnej postaci w tradycji religijnej zarówno wschodniej, jak i zachodniej. W ludowej tradycji wschodniej słowiańszczyzny dzień ten posiada

²⁷ J. Charkiewicz, *Święte niewiasty, mały leksykon hagiograficzny*, Hajnówka 2001, s. 167.

²⁸ Zob. <http://www.brewiarz.katolik.pl/czytelnia/swieci/04-01c.php3> [dostęp: 1.08.2018].

²⁹ Н.И. Решетников, *Русский народный календарь. Пословицы, приметы, обычаи, обряды, имена*, Москва 2005, s. 72.

szczególne znaczenie. Nazywano go: *Марья – сильные росы, Громовой день, Мария-ягодница*. W tym dniu nie wolno było chodzić boso po rosie, nie miała ona życiodajnej siły. Była to pora rozpoczęcia przygotowywania zapasów na zimę. Jeśli tego dnia nie było mgły to kobiety chodziły zbierać grzyby, jagody, porzeczki. Nie wolno było wykonywać żadnych prac w polu, gdyż groziło to porażeniem przez piorun: *на Марию в поле не работают – гроза убьет, если гроза – сена будет за глаза*³⁰. Możliwe, że Maria Magdalena w ludowej tradycji była kojarzona z pogańską Perunicą (kobiecy wcieleniem Peruna-Błyskawicy).

Mimo swej popularności imię *Maria* zasadniczo nie było używane do tworzenia matronimicznych form pochodnych czy nazwisk. Mamy tylko 3 poświadczenia użycia tego imienia w II pozycji szeregu nominacyjnego w funkcji matronimu, z czego dwa w analitycznych zestawieniach dopełniających: **-ø**: *Никита отъ дъвицы Маріи* AU 73-16, *Матрона незамужной Марьи Радомской* AU 77-22 oraz jedno w syntetycznym zestawieniu ze złożonym sufiksem: **Мар + ин + овичь**: *Николай Мариновичь* AU 80-21. Jest też jedno poświadczenie użycia w funkcji nazwiska formy strukturalnie tożsamej z matronimem w syntetycznym zestawieniu: **Мар + ин + овичь**: *Марья Мариновичь* AU 81-9/15.

Józef, mąż Marii i opiekun Jezusa (wsł. Josif)

Imię Józef pochodzi a hebr. *josep* ‘niech (Bóg) doda więcej dzieci’. Najbardziej znaną postacią ST jest syn Izraela, patriarcha, syn Jakuba i Racheli (Rdz 35,23). W ST występują jeszcze inne postacie o tym imieniu (Tron. 159). W NT Józef jest znany przede wszystkim jako opiekun Jezusa i mąż Maryi (Tron. 159), inne ważne postacie to m.in. „brat Pański” (Mt 13,55) i uczeń z Arymatei (Mt 27,57).

W badanym materiale nie było to imię popularne. W ciągu niemal 50 lat nadano je na chrzcie nowo narodzonym członkom społeczności tylko 4 razy. Urodzenia i chrzty dzieci, którym nadano imię *Josif* miały miejsce w kwietniu, a 4/17 kwietnia jest wspomnienie świętego Józefa Hymnografa (*Иосиф Песнописец* IX wiek, Sycylia). Z dniem wspomnienia św. Józefa Hymnografa związane są pewne ludowe tradycje: od tego dnia słyhać głosy świerszczy

³⁰ Tamże, s. 242.

i powracających żurawi, co wyznaczało porę orki pod zboża, zaczynały wiać ciepłe wiatry i pszczelarze wyciągali ule na zewnątrz³¹. W materiale źródłowym imię to występowało w formie cerkiewnej *Josif* w licznych wariantach graficznych oraz w przekształconej fonetycznie potocznej formie *Osip*. Formy te często były stosowane zamiennie w stosunku do tej samej osoby (por. *Јосифъ Панковъ* AZ 87-88, *Осип Григорьевъ Панковъ* AZ 87-77/14):

- cerk. **Јосифъ**: *Јосифъ Давыдовъ* AU 63-6, *Јосифъ Григорьевъ* AU 66-1/1, *Јосифъ устиновъ Кашталянъ* AU 73-7/19, *Јосифа Вандаловскаго* AU 80-18/32, *Јосифомъ Андреевымъ Игнатьевымъ* AS 97-54/11, *Јосифъ Панковъ* AZ 87-88; **Їосифъ**: *Їосифъ Їустиновъ Кашталяновъ* AU 00-11/20, *Їосифъ Матвеевъ Їодка* AU 00-23/44; **Јѡсифъ**: *Јѡсифъ Кашталяновъ* AU 93-8/13; **Josif**: *Josif Ustinow* AU 53-6, *Josif Pachatow* AS 53-10;
- pot. **Osip**: *Осип Григориевъ* AU 68-2/6, *Осип Яковлевъ Борововъ* AU 77-18/34, *Осип Милютинъ* AU 85-30/56, *Осип Лесевичъ* AZ 83-44/4, *Осип Григорьевъ Панковъ* AZ 87-77/14;

Wyekscerpowana została też żeńska forma *Josifa*, która w kalendarzach cerkiewnych nie występuje. Imię to nosiła dorosła kobieta, żona urzędnika sejneńskiego. Możliwe, że ta osoba lub jej rodzina była w jakimś stopniu związana z kręgiem kultury polskiej, gdzie imię *Józefa/Józefina* występowało: **F: Јѡсифа**: *Јѡсифы Владиславовой* AU 90-13/23.

Zarówno od formy cerkiewnej, jak i potocznej imienia za pomocą sufiksów *-ow// -owa// -owna* tworzone występujące w II pozycji szeregu nominacyjnego patronimika:

- **Јосифъ + ов(а)**: *Домника Јосифова* AU 66-8, *Гликерія Јосифова* AU 73-16, *Јоаннь Јосифовъ Шкредковскій* AU 98-16/30, *Домники Јосифовой урожденной Панковой* AU 99-2/3, *Јоанъ Јосифовъ* AZ 69/12, *Епифаніу Јосифовъ Погорньльскій* AU 01-7/13; **Їосифъ + ов(а)**: *Јоаннь Їосифовъ Шкредковскій* AU 98-8/14, *Дарія Їосифова Кашталянова* 98-10/18;
- **Осип + ов(а)**: *Федосьи Осиповой* AU 61-4/11, *Феклы Осиповой Левандовской* AU 76-13/24, *Домники Осиповой* AU 86-28/55, *Катерины Осиповой* AS 61-10/1, *Елисаветою Осиповою Чеховскою* AS 95-50/1, *Јоаннь Осиповъ* AU 68-9, *Исяя Осипова* AS 56-7/1, **Osip + owna**: *Fiedosyq Osipownq* AS 56-9.

³¹ Tamże, s. 72.

Rodzice Marii z Nazaretu i Józefa

Dwie Ewangelie kanoniczne (św. Mateusza i św. Łukasza) podają rodowód Jezusa z Nazaretu. Obydwaj Ewangelisci wskazują imię dziadka Jezusa, jednak każdy inną jego formę: Jakub (Mt 1,16) oraz Heli (Łk 3,23). Nie wiemy natomiast nic o żeńskich przodkach Jezusa. Wiadomości na temat dziadków Jezusa ze strony matki dopisała w apokryfach wczesnochrześcijańska tradycja. Najstarszy apokryf pochodzi z końca II wieku n.e. i znany jest dziś pt. *Protoewangelia Jakuba*. Pozostałe apokryfy poświęcone tej tematyce to: *Ewangelia Pseudo-Mateusza* z pocz. VI wieku, łacińska *Księga o narodzeniu świętej Maryi* z X wieku i ormiańska *Księga Dzieciństwa Chrystusa*, której czas powstania trudno określić³².

Joachim (wsł. Joakim)

Joachim z hebr. *j(eh)ojakim* ‘Jahwe podniósł’ zostało przejęte do gr. w formie *Ioakim*, łac. *Ioachim*. W scs przybrało formy *Ioakimъ*, *Akimъ*, *Jakimъ* (Mall 253), cerk. *Иоаким* (Sup. 108). Jest to imię starotestamentowe, gdzie pojawia się 42 razy (Tron. 156): np.: syn Jozjasza, król Judy, panujący w Judzie w latach 608–597 przed Chrystusem (Jr 26,1), syn Jozuego, arcykapłan (Ne 12,10) i inni (Tron. 156). Jak mówi *Ewangelia Pseudo-Mateusza*, Joachim, ojciec Maryi, to potomek królewskiego pokolenia Judy. W *Księdze o narodzeniu Maryi* czytamy, że pochodził z królewskiego domu Dawida. Joachim w tradycji chrześcijańskiej jest uznawany za ojca NMP, dlatego imię to zdobyło uznanie i pewną popularność wśród narodów chrześcijańskich. Początkowo czczony był głównie na Wschodzie, dopiero w XIV wieku przeszczepiono ten kult na Zachód³³. Jednak w omawianej społeczności było to imię rzadko występujące: nosiło je dwie osoby, a jako imię dla nowo ochrzczonego dziecka nadane zostało jeden raz. Częściej w materiale spotykamy cerkiewną formę *Joakim* niż pochodne od niej wersje fonetyczne *Jakim/Akim*:

- cerk. **Joakim**: *Joakim Ustinow* AU 52-17, **Юаким**: *Юакимъ, Устина Федорова* AU 49-13/23, *Юакимъ петровъ Шмаровъ* AU 73-8/22, *Юакимъ Устиновъ* AZ 51-10/8, *Юакимъ петровъ* AU 71-2/3;

³² H. Fros, F. Sowa, *Twoje imię...*, dz. cyt., s. 195.

³³ Tamże, s. 316.

- pot. **Аким:** *Акимъ Петровъ* AU 69-4/15, **Яким:** *Якимъ Петровъ Шмаровъ* AU 75-15/26, *Якимъ Шмаровъ* AZ 79-66/20.).

Wszystkie wyżej wskazane męskie warianty imienia stały się bazą do tworzenia form patronimicznych w II pozycji szeregu nominacyjnego:

- **Юаким + ов(а):** *Петръ Юакимовъ* AU 71-10, *Георгій Юакимовъ* AU 73-16, *Екатерины Юакимовой урожденной Шмарова* AU 01-6/11, *Николая Юакимова Иванова* AU 71-1/1; **Їоаким + ов:** *Екатерина Їоакимова Шмарова* AU 99-17/32, *Екатерина Їоакимова Барабонова* AU 00-4/7;
- **Яким + ов(а):** *Юаннъ Якимовъ Шмаровъ* AU 75-20, *Феодосія Якимова* AZ 75-28/10; **Аким + ов(а):** *Исаї Акимовъ* AZ 54-12/9, *Исаї Акимовъ* AZ 54-17, *Марія Акимова* AU 69-6, *Меланья Акимова Шмарова* AU 78-27.

W funkcji nazwiska formy pochodne imienia występowały bardzo rzadko. Mamy tylko 4 poświadczenia w II lub III pozycji szeregu nominacyjnego. Pod względem budowy są to formy tożsame formom patronimicznym utworzonym na bazie niekanonicznego wariantu *Яким* z sufiksem *-ow* oraz wariantu *Якима* (hipokorystyka lub pozostałości po formie dopełniaczowej z zestawienia typu *Франц сын Якима*) z sufiksem *-in*:

- **Яким + ов(а):** *Василія Якимова* AU 86-12/23, *Василій Трифоновъ Якимовъ* AZ 75-28/10, *Ксенія Якимова* AZ 98-75;
- **Яким + ин:** *Францъ Якиминъ* AU 90-3/3.

Potoczna wersja *Akim* była rzadziej używana niż *Joakim*, ale to właśnie od wersji potocznej utworzone zostały, niewystępujące w cerkiewnych kalendarzach, żeńskie formy (z alternacją *m-n*). Żeńskie odpowiedniki występują tylko na początku badanego okresu, czyli w latach 50. XIX wieku. Są to: **F:** **Акимья:** *Акимья Федотова* AZ 56-14/16, **Akimia:** *Акимия Никитина* AU 55-2/5; **Акинья:** *Акинью Ивановою* AS 56-8/4; **Akinia:** *Akinia Iwanowna* AS 56-9.

Анна

Анна pochodzi z hebr. *channa* ‘wdzięk, łaska’ (Tron. 44). Zarówno do gr., jak i łac. zostało przejęte jako *Anna* (MaI 352), cerk. *Анна* (Sup. 351). Jest to imię bardziej znane ze ST np.: matka Samuela (1 Sm 1,1), żona Tobita i matka Tobiasza (Tb 1,9 i inn). W NT występuje w postaci prorokini, córki Fanuela

(Łk 1,36). W Kościele Bizantyjskim kult św. Anny matki NMP istniał już od wczesnych wieków chrześcijaństwa, natomiast na szeroko rozumianym chrześcijańskim Zachodzie upowszechnił się dopiero od XII wieku, i to na tyle intensywnie, że imię to stało się z czasem jednym z najpopularniejszych imion³⁴.

Anna w badanym materiale było imieniem chętnie nadawanym na chrzcie – otrzymało je 5% nowo ochrzczonych dziewczynek, w związku między innymi z powyższym, było też imieniem często spotykanym wśród dorosłych kobiet.

Najwięcej dziewczynek było ochrzczonych tym imieniem na przełomie stycznia i lutego. W tym okresie (2/15 lutego) przypada jedno z najważniejszych świąt chrześcijańskich – Święto Objawienia Pańskiego (*Стрпение Господне*), a zaraz po nim, następnego dnia (3/16 lutego) przypada wspomnienie św. Anny Sprawiedliwej, prorokini, córki Fanuela, która podczas ofiarowania Jezusa niejako dołącza się do słów Symeona (Łk 1,36 nn.). Poza tym 10/23 lutego w Kościele Prawosławnym obchodzone jest wspomnienie św. Anny Nowogrodzkiej, księżnej (północna Rosja – XI wiek), jednej z ważniejszych postaci rosyjskiego prawosławia. W tradycji ludowej 3/16 lutego był dniem szczególnym. Nazywano go *Починки*, czyli rozpoczynano pierwsze prace związane z przygotowaniem się do wiosny (przygotowywano nasiona na siew, sprzęty i narzędzia do pracy), koniecznie trzeba było tego dnia naprawić jakąś odzież: przyszyć, załatać czy uszyć coś nowego³⁵.

Często nadawano imię Anna na chrzcie również na przełomie lipca i sierpnia. W dniu 25 lipca / 7 sierpnia przypada liturgiczne wspomnienie św. Anny matki NMP (*Успение Праведной Анны*). W ludowej tradycji dzień ten nazywany jest *Анна Зимоуказательница, Холодная*, gdyż od tego momentu w lecie zaczynają się zimne poranki. W tym dniu przyglądano się zjawiskom pogodowym oraz przyrodzie po to, aby na tej podstawie przepowiedzieć pogodę na nadchodzącą zimę³⁶.

Kolejnym okresem, w którym stosunkowo często nadawano na chrzcie imię Anna był grudzień. 9/22 grudnia przypada święto Niepokalanego poczęcia NMP (*зачатие праведной Анной Богородицы*). Jest to liturgiczne wspomnienie św. Anny – matki NMP. Na Wschodzie święto to obchodzono już w VII wieku jako „poczęcie Anny”. Do Rzymu dotarło w IX wieku, ale już

³⁴ Tamże, s. 196.

³⁵ Н.И. Решетников, *Русский народный...*, dz. cyt., s. 243.

³⁶ Tamże, s. 244.

pod nazwą „poczęcia Maryi”. Niespełna 200 lat później rozprzestrzeniło się po całej Europie Zachodniej, do Polski docierając w XIV wieku³⁷. W tradycji chrześcijańskiej Rosji był to dzień nazywany *Анна Зимняя*, *Анна Бездетных* i szczególnie świętowany przez kobiety, zwłaszcza spodziewające się dziecka, które tego dnia zachowywały post oraz powstrzymywały się od jakichkolwiek zajęć. Dla innych kobiet był to dzień modlitwy o potomstwo. Od tego momentu rozpoczynał się też okres przygotowań do świąt Bożego Narodzenia. W czasach pogańskich nazywano ten dzień *рождение солнца*, gdyż jest to najkrótszy dzień w roku – czas zimowego przesilenia: słońce *поворачивает на лето, а зима на мороз (skręcało w stronę lata, a zima w stronę mrozów)*³⁸.

W badanym materiale wystąpiły wyłącznie formy cerkiewne tego imienia: cerk. **Анна**: *Анна Иванова* AU 46-1/1, *Анна Авдья Пименова* AU 46-23, *Анна Максимова* AU 55-2/5, *Анны Дементьевой* AU 55-6/19, *Анны Филиповой* AU 56-6/12, *Анна Хрисанфова* AU 58-6/20, *Анны Алексеевой* AU 59-3/15, *Анны Ефимовой* AU 62-10/37, *Анна Никифорова* AU 69-6, *Анна Афонасьева* AU 70-10, *Анна Ануфрьева* AU 70-7/26, *Анна Кузмина Шумилова* AU 75-20, *Анна Андреева Мухина* AU 76-2/2, *Анны Максимовой Новоторовой* AU 76-17/33, *Анна Θεοδουлова Борисевичь* AU 76-23, *Анна Трофимова Краснова* AU 77-22, *Анна Ефимова Ръпова* AU 77-22, *Анна Лупанова* AU 79-4/4, *Анна Смоленцова* AU 79-9/14, *Анна Кашталянова* AU 93-25, *Анны Максимовой урожденной Малиновская* AU 02-7/15, *Анны Иоанновой* AU 02-17/36, *Анною Вавиловою Щербакową* AS 78-48/13, *Анна Чеченникова* AZ 88-92; **Anna**: *Anna Andrejowna Piotrow* AU 55-6, *Anna Jeremiejowna* AU 58-14, *Anna Jakowlew* AU 59-13, *Anna Dementiejowna* AS 53-10, *Anna Maximowna* AS 53-10, *Anna Chrisanfowna* AS 59-11.

Wyekscerpowane zostały pojedyncze przypadki użycia tego imienia do tworzenia formacji matronimicznych w II pozycji szeregu nominacyjnego, przede wszystkim w analitycznych dopełniaczowych zestawieniach bezsufiksalnych: *-ø*: *Васса отъ Анны* AU 64-9, *Евфросиня отъ Анны* AU 70-10, *Агафія отъ Анны* AU 72-11, *Георгій отъ Анны* AZ 72-20.

Mamy także jedno poświadczenie syntetycznej formy matronimu z sufiksem *-owa*: **Ann + owa**: *Агафія Аннова Михайловна* AU 61-9.

³⁷ G. Gęsikowski, *Niepokalane poczęcia Najświętszej Maryi Panny*, „Niedziela” 2002, nr 49, edycja szczecińsko-kamieńska, <http://www.niedziela.pl/artukul/10201/nd/Niepokalane-Poczecie-Najswietszej-Maryi> [dostęp: 20.08.2018].

³⁸ Н.И. Решетников, *Русский народный...*, dz. cyt., s. 244.

Jakub (wsł. Jakow)

Jest to imię ojca św. Józefa. Pochodzi z hebr. *ja'aqob*, skrót od semickiego *ja'aqob'el* 'niech Bóg strzeże', do gr. przejęte w formie *Iakob* lub *Iakobos*, łac. *Iacobus*, scs. *Ijakow* (MaII 240). Ludowa etymologia łączy je z rzeczownikiem *aqueb* 'pięta', stanowiąc aluzję do zdarzeń z Księgi Rodzaju (Rdz 25,26), gdzie czytamy: „zaraz potem ukazał się brat jego, trzymający Ezawa za piętę; dano mu przeto imię Jakub” FK III 187. W Biblii jest około 430 osób o tym imieniu, wiele z nich znaczących i ważnych dla kultury judeochrześcijańskiej. W ST: Jakub Patriarcha, syn Izaaka i Rebeki (Rdz 25–36), w NT: brat Jana (Mk 10,35 nn.), Jakub zwany Sprawiedliwym „brat Pański” (Ga 1,19), Apostoł Jakub Starszy, syn Zebedeusza, Apostoł Jakub Młodszy, syn Alfeusza (Łk 6,16) i wielu późniejszych świętych i błogosławionych. Dlatego być może imię to zarówno na ziemiach polskich³⁹, jak i rosyjskich odznaczało się dużą i stabilną popularnością⁴⁰.

Również w badanej społeczności imię to należało do popularnych – znalazło się w gronie dziesięciu najchętniej nadawanych na chrzcie imion. Najczęściej chrzczono nim dzieci w drugiej połowie października. W tym okresie – 23 października / 5 listopada – przypadają liturgiczne wspomnienia: Jakuba Apostoła brata Jezusa oraz jurodiwego Jakuba Borowickiego Nowogrodzkiego (Rosja XVI wieku), ważnej postaci dla miejscowego prawosławia. W tradycji ludowej dzień ten nazywano *Гужники* i mężczyźni obowiązkowo tego dnia zajmowali się pracami uważanymi za typowo męskie, a zwłaszcza naprawianiem końskiej uprzęży. Poza tym tego dnia koniecznie należało jeść miód, aby zapewnić dobre jego zbiory w następnym roku⁴¹.

W badanym materiale występuje zarówno forma cerkiewna *Jakow* w różnych graficznych wariantach, jak i formy potoczne, których jest zdecydowanie więcej (około 85% wszystkich poświadczeń). Najczęstszą formą potoczną była forma *Яковъ*:

- cerk. **Яковъ**: *Яковъ Максима Семенова Боярова* AU 49-25, *Яковъ Авдья Пименова* AU 51-13, *Яковъ Полетаевъ* AU 89-22, *Яковъ Малиновскій* AU 96-28, *Яковъ Бокановъ* AU 01-29, *Яковъ Вишторскій* AU 02-27, *Яковомъ Фокинымъ Шумиловымъ* AS 02-37/4, *Яковъ Марковъ*

³⁹ Z. Abramowicz, *Imiona Podlasián...*, dz. cyt., s. 231.

⁴⁰ B. Hrynkiewicz-Adamskich, *Imiona Podlasián...*, dz. cyt., s. 187–188.

⁴¹ Н.И. Решетников, *Русский народный...*, dz. cyt., s. 373–374.

Кузьминъ AZ 00-66/20, *Яковъ Аѳанасіевъ Пономаревъ* AZ 00-69/27;
Яков: *Jakow łarionow Zinowiejew* AU 54-17, *Jakow Filimonow Pietun*
 AU 58-14, *Jakow Charitonow* AU 61-9, *Jakow Jefimow* AS 54-8/3, *Jakow*
Parfenow AS 61-13; **Їаков:** *Їаковъ Иларіоновъ Семеновъ* AU 98-2/1,
Їаковъ Аѳанасіевъ Пономаревъ AU 99-19/37, *Їаковъ Денисовъ Панковъ*
 AU 00-13/24; **Јаков:** *Јаковъ Фокинъ* AU 66-8, *Јаковъ Царьковъ* AU 97-22,
Јаковъ Трофимовъ AZ 92-42;

- rot. **Яков:** *Яков Денисовъ* AU 66-8, *Яковъ Петровъ* AU 67-11, *Яковъ*
Пиминъ AU 71-9/31, *Яковъ парфеновъ Шабровъ* AU 73-6/13, *Яковъ*
Софьяновскій AU 90-25, *Яковъ Ръповъ* AZ 79-68, *Яковомъ Авдѣевымъ*
Мурашевымъ AS 73-19/7; **Яков:** *Яковъ Павловъ* AU 51-4/16, *Яковъ*
Марковъ AU 58-1/2, *Яковъ Ефимовъ* AU 58-2/6, *Яковъ Парфеньевъ*
 AU 59-2/3, *Яковъ Ивановъ Добровольскій* AU 67-8/26, *Яковъ Петровъ*
Холминской AU 72-5/17, *Яковъ парфеновъ Пътуновъ* AU 73-15/44,
Яковъ Ларивоновъ Семеновъ AU 76-6/10, *Яковомъ Михайловымъ*
Борововымъ AS 83-36/11, *Яковъ Царьковъ* AZ 95-82.

Na bazie tego imienia tworzono formacje przynależnościowe: patronimy w II pozycji szeregu nominacyjnego oraz awonimy w III pozycji. W badanym materiale mamy zarówno rzadko spotykane formy bezsufiksalne, jak i sufiksalne. Do bezsufiksalnych zaliczone zostały analityczne formacje dopełniaczowe: -ѳ: *Феодосія Якова Павлова* AU 51-13, *Меланья Якова Ефимова* AU 62-11; oraz formacje typu: -ѳ: *Равеѣлъ Яковъ* AU 59-13, *Гіеоргіі Яковъ* AU 61-9, *Стефанъ Яковъ* AZ 69-12, gdzie II członek zestawienia antroponimicznego jest równy imieniu.

Możliwe, że model typu *Равеѣлъ Яковъ* jest formacją analityczną z opuszczonym apelatywem 'syn': *Равеѣлъ (syn) Яковъ*, gdyż zapisy tego typu były normą w tekstach łacińskich i w polszczyźnie (nie były natomiast spotykane w kulturze rosyjskiej). Z drugiej strony, możliwe że dwie ostatnie litery tematu *Як-ow* zostały utożsamione z sufiksem -ow tworzącym formy patronimiczne i uległy swego rodzaju kontaminacji.

Natomiast formacje sufiksalne przedstawiają się następująco:

- **Яков + ова:** *Ѳеодосія Яковова* AU 69-6, **Яков + ов:** *Емельянъ Якововъ* AU 63-6, *Јоаннъ Якововъ* AU 64-9, *Стефанъ Якововъ* AU 67-11;
іЕков + ова: *Пелагея іЕкова* AU 70-10;
- **Яковл + ев(а):** *Татьяны Яковлевой* AU 49-1/1, *Соломоніи Яковлевой* AU 49-3/5, *Назаръ Яковлевъ* AU 49-7/12, *Николай Яковлевъ Ивановскій*

AU 70-6/19, *Георгій Яковлевъ Мурашевъ* AU 75-20, *Анастасія Яковлева Калашникова* AU 76-13/24, *Осипъ Яковлевъ Борововъ* AU 77-18/34, *Соломонидою Яковлевой* AS 46-10/1, *Исакомъ Яковлевымъ* AS 53-7/3, *Матрона Яковлева* AZ 46-24; **Їаковл + ев(а)**: *Гликериі Їаковлевой Павловой* 00-3/4, *Їоаннъ Їаковлевъ Семеновъ* AU 00-3/4, *Евдокія Їаковлева Семенова* AU 00-25/49, *Елена Назара Яковлева* AU 49-25; **Яковл + ев(а)**: *Ларіонъ Яковлевъ* AU 60-4/12; *Александры Яковлевой Семеновой* AU 00-25/49, *Јоанномъ Яковлевымъ Семеновымъ* AS 02-38/6; **Яковл + ев(а)**: *Евдокія Яковлева* AU 66-8, *феодосія Яковлева* AU-71-10, *Андрѣй Яковлевъ* AU 73-16, *Емилианъ Яковлевъ Царьковъ* AU 99-5/8, *Лукерьею Яковлевой* AS 73-17/3; **Jakowl + ew(na)**: *Pelagia Jakowlewna* AU 53-6, *Glikiera Jakowlewna Pawłowna* AU 55-6, *Anna Jakowlew* AU 59-13, *Isak Jakowlew* AS 53-10, *Glikieria Sołomoniewa Jakowlewa* AU 60-9.

Jak pokazuje zebrany materiał, formą patronimicum od imienia *Jakow*, która utrzymała się w tej społeczności, jest zdecydowanie forma *Jakowlew*, czyli tzw. stara forma przymiotnika przynależnościowego utworzona za pomocą sufiksu *-jъ*, będącego w zaniku już w XIII–XIV wieku⁴². Ani samego imienia ani form pochodnych od niego raczej nie używano w funkcji nazwiska. Są tylko dwa poświadczenia użycia formy patronimicznej *Яковлев* w funkcji nazwiska w II pozycji szeregu nominacyjnego: **Яковл + ев**: *Θеодоръ Яковлевъ* AU 96-8/14, *Николай Яковлевъ* AU 96-28.

Reasumując, można powiedzieć, że imiona członków Świętej Rodziny występowały w antroponimii społeczności jednowierczej z różnym natężeniem popularności. Nie nadawano na chrzcie imienia Jezus. Praktycznie – poza dwoma odnoszącymi się do tej samej osoby poświadczeniami – nie używano też imienia *Христофор*, które odnosi się do tytułu Chrystus. Można z dużym prawdopodobieństwem stwierdzić, że nie używano również w nominacji imienia Bogarodzicy, natomiast jej tożsamy w formie, jednak najprawdopodobniej inny w akcentowaniu odpowiednik *Maria*, był jednym z najpopularniejszych imion żeńskich. Do imion bardzo popularnych zliczały się też *Jakow* i *Anna*. Natomiast imiona *Joakim* i *Josif* występowały rzadko.

⁴² Б.А. Успенский, *Из истории русских...*, dz. cyt., s. 187.

Na popularność imion mogły mieć wpływ dwa zespoły czynników: religijne i obyczajowe (te drugie mogły mieć swój rodowód jeszcze w czasach pogańskich).

Jednym z czynników religijnych może być częstotliwość występowania imienia w kalendarzu cerkiewnym. Imiona najpopularniejsze w tej społeczności, czyli *Maria*, *Anna* i *Jakub* są jednymi z najczęściej występujących imion w kalendarzu cerkiewnym. Kolejnym czynnikiem z tej grupy jest nasilenie kultu danego świętego w ramach określonej tradycji religijnej. Na przykład kult św. Anny, matki NMP, był szeroko rozpowszechniony, zarówno na Wschodzie, jak i Zachodzie religii chrześcijańskiej, co zapewne wpłynęło na dużą popularność imienia *Anna* również w badanej społeczności. *Maria Magdalena* jest ważną postacią chrześcijaństwa w ogóle, stąd zapewne i stosunkowo dużo ochrzczonych imieniem *Maria* w okresie liturgicznego wspomnienia Marii Magdaleny. Z kolei imię *Христорофоп* nie posiadało silnie rozwiniętego aspektu kultowego na terenach wschodniej Słowiańszczyzny, więc odznaczało się niewielką popularnością również wśród mieszkańców badanej społeczności. Ważnym elementem kultury religijnej wpływającym na podwyższenie popularności imienia mógł być również miejscowy kult świętych – najwięcej *Jakubów* rodziło się w okresie liturgicznego wspomnienia jurodiwego *Jakuba Borowickiego* z Nowogrodu.

Drugą grupą czynników wpływających na wzrost popularności imienia są czynniki związane z szeroko pojętą ludową świecką tradycją, która często dodatkowo popularyzowała kult świętych. Korzenie tej tradycji mogły sięgać do pewnych elementów wierzeń pogańskich, połączonych z rocznym rytmem życia społeczności rolniczych, do których można zaliczyć również społeczność staroobrzędową, zamieszkującą XIX-wieczną sejneńszczyznę. Dni liturgicznego wspomnienia świętych, których imiona były jednymi z najchętniej nadawanych imion na chrzcie, czyli *Marii Magdaleny*, *Anny matki NMP* oraz *św. Jakuba*, brata *Jezusa*, są obudowane dosyć bogatą również świecką obyczajowością.

W materiale mamy też niewystępujące w kalendarzu cerkiewnym żeńskie imiona utworzone na bazie męskich form:

- *Josifa* od *Josif* (może jako analogia do występującego w kulturze łaćńskiej odpowiednika *Józefa*//*Józefina*) oraz
- *Akimia*//*Akinia* od potocznej męskiej formy *Akim* < *Joakim*.

Charakterystyczne jest to, że zdecydowana większość występujących w źródle imion to formy cerkiewne, często w wielu wersjach graficznych. Jeśli

używano form niecerkiewnych, to były to co najwyżej warianty fonetyczne czy fonologiczne form cerkiewnych, np.: *Josif* – *Osip*. Z jednej strony wynika to z charakteru źródła – są to księgi metrykalne – z drugiej zapewne z pewnej dbałości w kręgach staroobrzędowych o zachowanie czystości formy, czyli o „nieskażanie” Słowa Bożego, które jest zapisane w Biblii⁴³.

Na bazie niemal wszystkich omówionych imion i ich form oraz wersji tworzono w II lub III pozycji szeregu nominacyjnego formacje przynależnościowe: patronimy, awonimy i sporadycznie matronimy. Na początku badanego okresu tego typu formy tworzone były przede wszystkim od niecerkiewnych wersji imion, z czasem udział cerkiewnych form przy tworzeniu patronimów czy matronimów wzrastał. Używano do tego głównie sufiksów *-ow/-owa* (w poświadczeniach pisanych łaciną *-owna*), *-in/-ina*, oraz sporadycznie *-owicz*. W latach 40. oraz 50. XIX wieku spotykamy też bezsufiksalne dopełniaczowe formacje analityczne, które były tworzone również później, jednak wyłącznie w nominacji dzieci kobiet niezamężnych.

Formy patronimiczno-awonimiczno-matronimiczne czasami przechodziły w nazwiska, były to jednak przypadki sporadyczne. W taki sposób w badanym materiale powstały nazwiska: *Мариновичь*, *Якимовъ//Якимова*, *Яковлев*. Jak widać do utworzenia tych nazwisk zostały użyte formy patronimików utworzone w większości na bazie potocznej wersji imienia.

SKRÓTY BIBLIOGRAFICZNE

FK I	–	H. Fros, F. Sowa, <i>Księga imion świętych</i> , t. 1, A–C, Kraków 1997.
FK III	–	H. Fros, F. Sowa, <i>Księga imion świętych</i> , t. 3, H–Ł, Kraków 1998.
FK IV	–	H. Fros, F. Sowa, <i>Księga imion świętych</i> , t. 4, M–P, Kraków 2000.
Mall	–	M. Malec, <i>Imiona chrześcijańskie w średniowiecznej Polsce</i> , Kraków 1994.
Sup.	–	A. В. Суперанская, <i>Словарь русских личных имен</i> , Москва 1998.
Tron.	–	A. Tronina, P. Walewski, <i>Biblijne nazwy osobowe i topograficzne. Słownik etymologiczny</i> , Częstochowa 2009.
Usp.	–	Б. А. Успенский, <i>Из истории русских канонических имен</i> , Москва 1969.

⁴³ E. Муратова, *Сокращенные формы имен бытующие в старообрядческой среде*, [w:] *Studia Slawistyczne 1*, red. Z. Abramowicz, L. Dacewicz, Białystok 1999, s. 214–221.

INNE SKRÓTY

aram.	–	aramejski	NT	–	Nowy Testament
cerk.	–	cerkiewny	por.	–	porównaj
gr.	–	grecki	pot.	–	potoczny
hebr.	–	hebrajski	scs.	–	staro-cerkiewno- -słowiański
łac.	–	łacina			
nast.	–	następny	ST	–	Stary Testament
NMP	–	Najświętsza Maryja Panna	ż.	–	żeński

BIBLIOGRAFIA

- Abramowicz Z., *Imiona chrzestne białostoczan w aspekcie socjolingwistycznym*, Białystok 1993.
- Abramowicz Z., *Imiona Podlasian w XVI–XVII-wiecznych źródłach historycznych motywowane biblijnymi imionami Św. Rodziny*, [w:] *Chrześcijańskie dziedzictwo duchowe narodów słowiańskich*, Seria III, t. I, *Chrześcijaństwo w literaturze i języku*, red. Z. Abramowicz, K. Korotkich, Białystok 2016.
- Charkiewicz J., *Święte niewiasty, mały leksykon hagiograficzny*, Hajnówka 2001.
- Chojnicka K., *Cerkiew prawosławna w reformach Piotra Wielkiego*, [w:] *Krakowskie studia z historii państwa i prawa*, t. 3, Kraków 2010.
- Fros H., Sowa F., *Księga imion świętych*, t. 1–5, Kraków 1997–2005.
- Fros H., Sowa F., *Twoje imię, przewodnik onomastyczno-hagiograficzny*, Kraków 2001.
- Gęsikowski G., *Niepokalane poczęcia Najświętszej Maryi Panny*, [w:] *Niedziela*, edycja szczecińsko-kamieńska, 49/2002, <http://www.niedziela.pl/artukul/10201/nd/Niepokalane-Poczecie-Najswietszej-Maryi>.
- Hrynkiewicz-Adamskich B., *Siedemnaście wieków imiennictwo osobowe Północnej Rosji na tle lokalnej kultury*, Poznań 2012.
- Malec M., *Imiona chrześcijańskie w średniowiecznej Polsce*, Kraków 1994.
- Schemmann A., *Droga prawosławia w historii*, Białystok 2001.
- Tronina A., Walewski P., *Biblijne nazwy osobowe i topograficzne: słownik etymologiczny*, Częstochowa 2009.
- Зеньковский С., *Русское сторообрядчество*, Москва 2009.
- Муратова Е., *Сокращенные формы имен, бытующие в старообрядческой среде*, [w:] *Studia Slawistyczne 1*, red. Z. Abramowicz, L. Dacewicz, Białystok 1999, s. 214–221.
- Решетников Н. И., *Русский народный календарь. Пословицы, приметы, обычаи, обряды, имена*, Москва 2005.

Решетников Н. И., *Русский народный календарь. Пословицы, приметы, обычаи, обряды, имена*, Москва 2014.

Суперанская А. В., *Словарь русских личных имен*, Москва 1998.

Успенский Б. А., *Из истории русских канонических имен*, Москва 1969.

Чернова С. К., *Образ св. Христофора в русской иконописной традиции*, [w:] *Традиции в контексте русской культуры*, вып. VI, Череповец 1999.

<http://biblia.wiara.pl/doc/423000.Swieta-Anna-i-swiety-Joachim/2>.

<http://pravoslavie.ru/48431.html>.

<http://sanctus.pl/index.php?grupa=2&podgrupa=548&doc=495>.

<http://www.brewiarz.katolik.pl/czytelnia/swieci/04-01c.php3>.

http://www.eparchia-saratov.ru/Articles/article_old_54808.

<http://www.pravoslavie.ru/put/070522120099.htm>.

<https://www.przewodnik-katolicki.pl/Archiwum/2012/Przewodnik-Katolicki-29-2012/Przewodnik-liturgiczny/Niosacy-Chrystusa>.

Beata Radziwonowicz

University of Białystok

SUMMARY

The names of the Holy Family in anthroponymy of the Old Believers of Edinoverie parish in Pokrovsk (1846–1902)

This article is devoted to the names of the Holy Family selected from parish registers in anthroponymy of Edinoverie community of parish in Pokrovsk (from 1846 to 1902). The following names are discussed therein: *Jesus*, *Christopher/Christofor* as references to *Christ*, *Mary*, *Joseph/Josif*, *Anne*, *Joachim/Joakim* and *Jacob/Jakow*. The article presents forms and variants of the above-mentioned names functioning within a given community, as well as their distribution in the other parts of nominal configuration along with their morphological characteristics. A particular attention was paid to the popularity of these names and its social and cultural conditions.

Keywords: antroponymy, given names, Holy Family, Edinoverie community, Pokrovsk.

Słowa kluczowe: antroponimia, imiona, Święta Rodzina, jednowiercy, Pokrovsk.